

De Amerikaanse publicist Robert D. Kaplan heeft een nieuwe bestseller, *De wraak van de geografie*, waarin hij het belang van geografie voor de internationale politiek uit de doeken doet. Zijn roep om meer aandacht voor geografie is echter erg eenzijdig en een miskenning van alles waar ons vak voor staat.

Moeten wij blij zijn dat Kaplan de interesse van beleidsmakers, journalisten en het publiek weet te pakken? Misschien, maar dan moeten we wel in het gat springen en laten zien wat geografische benaderingen *werkelijk* te bieden hebben. Want Kaplan propageert een wel erg grimmige karikatuur van ons vakgebied.

In november deed de Amerikaanse publicist Robert D. Kaplan ook Amsterdam aan, waar hij sprak op uitnodiging van de Atlantische Com-

De ‘wraak van de geografie’ volgens Robert D. Kaplan

missie. Hij deed uit de doeken wat de wraak van de geografie betekent. Met een wereldkaart op de achtergrond ging hij de continenten over: grote stappen, gauw thuis!

Hij had het over de wraak van de geografie: de wraak van de aarde op degenen die menen dat in tijden van globalisering afstand en plek er niet meer toe doen. Dat de geografie wraakzuchtig is, zo betoogt hij, blijkt wel uit de slachtoffers van de miskenning van simpele geografische feiten:

bijvoorbeeld de circa 5000 Amerikaanse soldaten die in Irak het leven lieten. Dat afstand en plek ertoe doen, klinkt geografen misschien als muziek in de oren, maar Kaplans voorliefde voor simplistische uitspraken zou hem niet ver brengen als hij geografie zou studeren.

Zo begon hij er in Amsterdam mee Voltaire belachelijk te maken door hem neer te zetten als verklaard ‘tegenstander’ van de grote aardbeving van Lissabon (1755) om duidelijk te maken dat

geografische feiten niet voor interpretaties vatbaar zijn. Het heeft immers weinig zin er een mening over te hebben en ertegen te zijn. Daarbij miste Kaplan echter compleet de clou van de filosofische debatten over goed en kwaad en de voorzienigheid die in de 18^e eeuw in Europa woedden naar aanleiding van deze beeldbepalende natuurramp.

De hele avond werd een aaneenschakeling van boude bewegingen, gelardeerd met uitroepen

Links: illustratie bij een bespreking van Kaplans boek in het november/decembernummer van *The American Interest*. De tekening verbeeldt bronnen van wereldwijde conflicten tegen de achtergrond van een fysische kaart.

dat het de geografie is die het doet. Kaplan zei nog net niet 'It's the geography, stupid!', de voor de hand liggende variatie op Clintons campagne-slogan begin jaren 90 'It's the economy, stupid! Maar dat was wel de boodschap. Daar werd ik als geograaf toch erg onrustig van. Wat is toch die geografie die hij aanroept als een kwade godin die de Amerikanen – het enige volk dat ertoe lijkt te doen – een lesje wil leren?

Reislustige avonturier

Kaplan is niet de eerste de beste. Als journalist is hij vooral bekend om zijn reisverhalen uit oorlogs- en rampgebieden (deels overlappend): Israël, Ethiopië, Soedan, Somalië, Eritrea, Afghanistan, Pakistan, de Balkan, de Arabische wereld, Turkmenistan, Togo, Cambodja, Iran, het Midden-Oosten, de Kaukasus, het Middellandse Zeegebied, de plekken waar Amerikaanse troepen zijn en de Indische Oceaan. Hij heeft duidelijk veel uren onderweg doorgebracht en woonde lange tijd in het buitenland, vooral in Israël waar hij in het leger diende, en in Griekenland.

Hij publiceert al jaren in gevestigde opiniebladen als *The Atlantic* en *Foreign Policy* en schreef talrijke boeken over zijn reizen. Ze dragen prikkelende titels en vele zijn vertaald in het Nederlands (en andere talen): *Balkanschimmen*; *Reis naar de eind van de aarde*; *Soldaten van god*; *Moesson*; *Voorbij de grenzen van het Amerikaans imperium* en nu *De wraak van de geografie*.

Kaplan was adviseur van president Bush na 11 september 2001; adviseur van de minister van defensie Robert Gates in de eerste jaren van Obama's presidentschap; adviseur van het Amerikaanse leger, de luchtmacht en de marine; lid van het Center for a New American Security, een denktank in Washington DC; gastdocent bij militaire scholen; bijzonder hoogleraar bij de Marine Academie in Annapolis, enzovoorts. Hij is nu analist bij Stratfor, een geopolitiek adviesbureau opgericht door George Friedman (de man van *The Next Decade* en *The Next 100 Years*). Kaplans handelsmerk is een combinatie van levendige beschrijvingen van zijn reizen in conflictgebieden, en weetjes uit geleerde boeken – enkel klassiekers uit stoffige bibliotheken. Het eerste verklaart zijn succes bij een breed publiek, het tweede de ergernis die hij keer op keer oproept bij academici, in het bijzonder politiek geografen (kader pag. 13). Je kunt je niet aan de indruk onttrekken dat Kaplan heimwee heeft naar de tijd van de Europese avonturiers die in

Robert D. Kaplan tijdens een interview op het Border-Sessions Festival in Den Haag op 16 november jl.

de 19^e eeuw de wereld ontdekten en beschreven bij het in kaart brengen van koloniale gebieden.

Dat Kaplan geen geograaf is, hoeft op zich geen belemmering te zijn. Maar zijn visie op geografie is zo beperkt dat wij moeten oppassen dat zijn laatste boek het beeld gaat bepalen dat een breed publiek heeft van geografie.

Nieuw realisme

Volgens Kaplan ging het bij de val van de Berlijnse Muur fout met het buitenlandse beleid van de Verenigde Staten. Het was het begin van een periode waarin men dacht dat alle grenzen overwonnen konden worden, net als alle geografische

Kaplan debiteert weetjes uit oude boeken alsof de discussie sindsdien heeft stilgestaan

en andere scheidingen. In de tijd van interventio-nistisch liberalisme (onder Clinton) in de jaren 90 en later neoconservatieve democratiebevordering (onder Bush jr) werd het Amerikaanse buitenlandbeleid gestuurd door universalistische aspiraties. Dat leidde volgens Kaplan tot een mislukte interventie in Irak die in maart 2003 begon, een oorlog die hij overigens als adviseur van de president van harte steunde.

Deze mislukking heeft dan weer geleid tot een rehabilitatie van het realisme dat zich rekenschap geeft van, zo betoogt Kaplan, 'de wraak van de geografie'. Dat nieuwe realisme in het denken over internationale betrekkingen is doordrenkt van het besef dat fysisch-geografische feiten zoals afstand, ligging ten opzichte van waterwegen, en reliëf, de keuzes van mensen, individueel en collectief, beperken. Daarom is het volgens Kaplan nodig de inzichten van denkers die dat belangrijk vonden uit de kast te halen.

In zijn oorspronkelijke artikel uit 2009, waarop zijn nieuwste boek voortborduurt, betoogt Kaplan dat mensen en ideeën de geschiedenis beïnvloeden, maar dat de geografie de geschiedenis grotendeels bepaalt. Nu meer dan ooit. Daarom stelt hij voor een aantal denkers uit de tijd van de Britse koningin Victoria (1819-1901) en haar opvolger koning Edward te herontdekken en te leren van hun kennis van de fysische wereld. Als belangrijkste noemt hij de Britse geograaf Halford Mackinder. Die stelt dat het Euraziatisch *heartland* (Rusland, Oost-Europa en Centraal-

Het verdriet van de geografen

Het boek *De wraak van de geografie* van Robert D. Kaplan is, naar goed gebruik onder Amerikaanse publicisten, de uitwerking van een eerder artikel met dezelfde titel dat verscheen in 2009 in *Foreign Policy*.

Het artikel trok toen al veel aandacht, van de pers, van politici en van het publiek, vooral in de VS. Het rumoer betrof het geschetste buitenlandbeleid van de VS, en Kaplans terugblik op de niet al te geslaagde oorlogen in Afghanistan en Irak. Ook geografen roerden zich. Vooral politiek geografen. Zij klommen in de pen om uit te leggen hoe verwerpelijk Kaplans aanpak was en hoe verkeerd zijn opvattingen over de geografie waren. Zo verscheen een reeks bijdragen van prominente geografen onder de titel 'De wraak van de geografen' in het linkse academisch tijdschrift *Human geography*, geschreven door Geraoid Ó Tuathail (ook bekend als Gerard Toal), Jon Morrissey, Simon Dalby, Gerry Kearns (drie leraren en een Engelsman, waarvan twee destijds in de VS werkten en de derde in Canada).

Foreign Policy plaatste hun bijdragen op de eigen website, samen met kritiek van een andere globetrotter, Christian Caryl, die Kaplan aanmoedigde vooral de boekenkast te laten voor wat ie was, en in het veld terug te keren.

Sommige geografen hadden al eerder stevige kritiek op Kaplan geuit, naar aanleiding van andere publicaties. Zo ging Gerard Toal in tegen *Balkan Ghosts* (1993) en Simon Dalby schreef over *The Coming Anarchy* (artikel uit 1994, boek uit 2000). Bij Kaplans eerste publicatie was de Britse publicist Rebecca West met haar reisverhaal uit 1941 *Black Lamb and Grey Falcon* Kaplans literaire gids. Bij zijn tweede werk was het de Britse demograaf Thomas Malthus. *Balkan Ghosts* is vooral omstreden vanwege de essentialistische visie op het geweld op de Balkan (ingeboren, eeuwigdurend, onveranderlijk). Het boek verscheen net toen de Bosnische oorlog oplaaide. Het had zo veel invloed op de Amerikaanse president Clinton, dat hij lange tijd tegen een interventie in Bosnië was, zo wil het verhaal.

Bij het uitsterven van Mackinder was het opnieuw raak, des te meer omdat het een grondlegger van de geografie betrof. In andere sociale wetenschappen is het gebruikelijk de grondleggers van de discipline te koesteren – denk aan de economie met Smith, Ricardo en Marx, en de sociologie met Weber, Durkheim en weer Marx. Geografen doen dat echter nauwelijks. Die schieten direct in een kramp zodra er oude boeken uit de kast getrokken worden. De recente discussie in *Dialogues in Human*

Geography over de afwezigheid en (on)mogelijkheid van een geografisch canon bevestigt het beeld van een discipline met beoefenaars die maar moeizaam omgaan met hun voorgangers. Toch wordt Mackinder wel gelezen door geografen, maar op een andere manier dan Kaplan dat doet. Denk aan het mooie themanummer van *The Geographical Journal*, honderd jaar na Mackinders toonaangevende artikel over de geografische spil van de geschiedenis. Daarin wordt het gedachtegoed van Mackinder telkens geproblematiseerd.

In het academisch tijdschrift *Political Geography* verscheen in reactie op Kaplans artikel van 2009 een *guest editorial* van Marco Anton-sich (een Italiaanse politiek geograaf werkzaam in de VS en het VK) onder de titel 'De "wraak" van de politiek geografen'. Daarin schetst hij hoe politiek geografen revanche zouden kunnen nemen door erin te slagen hun genuanceerde analyses van de complexe relaties tussen menselijke en niet menselijke factoren aan de beleidsmakers te slijten. Ook Alexander Murphy en John O'Loughlin, twee Amerikaanse politiek geografen, leverden een uitvoerige kritiek op Kaplan in hun pleidooi voor regionale specialisatie en expertise in de geografie. En om dicht bij huis te blijven: in het novembernummer van *Geografie* (2009) stelde Gertjan Dijkink Kaplans visie aan de kaak in een artikel over Indiaas geopolitiek.

In 2012 leidde de aankondiging van het boek wederom tot beroering. Ditmaal reageerden geografen via een nieuwe medium, de blog, zoals de coryfeeën Derek Gregory, die over 'de vergiftiging van geografie' spreekt, en Gerard Toal en Stuart Elden. Jason Dittmer publiceerde begin 2013 weer een 'wraak van de geograaf' in het Amerikaanse online opinieblad *The New Inquiry*.

Pavlovreactie of terechte ergernis? Frustrerend is in ieder geval dat Kaplan helemaal niets met de opmerkingen van toen heeft gedaan behalve dat hij zich proactief verdedigt tegen het verwijt van geografisch determinisme. Besprekingen van het boek zijn nog niet in academische tijdschriften verschenen. Lovend zullen ze niet zijn. Het is echter de vraag of auteurs de moeite zullen nemen het boek te bespreken.

Kaplan heeft helemaal niets met de kritiek van geografen gedaan

Azië) de spil van de geschiedenis is. Daar wordt het lot van het wereldeiland (de grote landmassa Eurazië plus Noord-Afrika) bepaald, en daarmee het lot van de hele wereld (inclusief de maritieme periferie). Kaplan blaast de kaart van Mackinder nieuw leven in, rekening houdend met de huidige demografie en de technologische ontwikkelingen, vooral op het gebied van bewapening, om aandacht te vragen voor wat hij de *shatter zones* noemt, omstreden gebieden zonder natuurlijke grenzen: India, Pakistan, Bangladesh, Afghanistan, het Arabische schiereiland, de Levant en Iran. Volgens hem geldt in de huidige strijd om Eurazië het principe van Mackinder nog steeds: 'de mens neemt het initiatief maar de natuur controleert'. Succes van individuen en ideeën wordt bepaald door de geografie en daarom, zo betoogt hij, moeten wij weer gaan denken zoals tijdgenoten van koningin Victoria.

Uitwerking ideeën

In zijn onlangs verschenen boek werkt Kaplan dit betoog verder uit. Het bestaat uit drie delen. Het voorwoord introduceert het belang van de politieke kaart aan de hand van anekdotes van Kaplans eigen beleving van grenzen: Koerdistan en Zuid-Irak, de Karpaten, nieuwe staatsgrenzen in Centraal Azië, het grensgebied in Noordwest-Pakistan, gedeeld Berlijn, de gedemilitariseerde zone tussen Noord- en Zuid-Korea, enzovoort.

Deel 1 behandelt in acht hoofdstukken het belang van het geografisch denken. Hoofdstuk 1 introduceert het debacle van de Iraakse oorlog. Voor Kaplan hebben de Amerikanen met het einde van de Koude Oorlog vergeten dat geografie ertoe doet: zij vierden het einde van de geschiedenis met vertrouwen in mondialisering en in hun interventievermogen (zie Bosnië). Maar in Bagdad ging het niet zo goed. Het lukte de Amerikanen wel om democratie in Centraal Europa en de Balkan te brengen, maar in Centraal Azië werkte het niet. Verkeerde locatie. Hoofdstuk 2, de wraak van de geografie, is een betoog tegen het denken over een wereld waarin afstand er niet meer toe doet. De geografie (voor Kaplan toch vooral de positie op de wereldkaart, reliëf, zee en landmassa) is niet overwonnen door technologie, maar ten onrechte vergeten en genegeerd. Kaplan wil met zijn boek laten zien wat wij van de kaart kunnen leren: de effecten van geografie op grote patronen in de geschiedenis.

Kaplan toont zich daarbij totaal onwetend van de ontwikkelingen in kennis en inzichten in de

cartografie en de geografie. Hij heeft werkelijk geen idee van de academische debatten in deze disciplines en de beschikbare wetenschappelijke literatuur. Zo heeft hij geen moment oog voor de selectieve manier waarop kaarten de werkelijkheid presenteren en voor de machtsverhoudingen die eraan ten grondslag liggen. Ook twijfelt hij geen moment aan het bestaan van nationale staten als natuurlijke eenheden van de politieke wereldkaart. Hij heeft totaal geen boodschap aan de kritische benaderingen die de afgelopen dertig jaar in de politieke geografie en de internationale betrekkingen opgang hebben gedaan. Het wordt al helemaal erg als Kaplan de geografie verpersoonlijkt en dingen laat *doen*.

In de andere hoofdstukken introduceert hij de auteurs die hem inspireerden: Herodotus en zijn opvolgers (McNeill, Hodgson, Sprengler), de Britse geograaf Mackinder, Haushofer en wat hij de 'naziverdraaiing van geopolitiek' noemt, de Nederlands-Amerikaanse strateeg Spykman en uiteindelijk de Amerikaanse politicoloog Bracken, de enige hedendaagse schrijver in het gezelschap. De laatste voert hij op om duidelijk te maken hoe de wereld sinds Mackinder onderling afhankelijk, voller en drukker dan ooit is geworden, en dat het gevecht om Eurazië des te nijpender is.

Wereld van staten

Deel 2 is de toepassing van het geografisch denken – volgens Kaplan – op de hedendaagse wereldpolitiek volgens Kaplan. Het is een wereld zonder internationale organisaties, zonder transnationale bedrijven en mondiale financiële instellingen, kortom een wereld van staten. Het behandelt in zes hoofdstukken de belangrijke plekken op de kaart van de 21^e eeuw, plekken die de VS in de gaten moeten houden: Europa, Rusland, China, India, Iran en het voormalige Ottomaanse Rijk (Turkije, Syrië, Libanon, Gaza, Egypte, Irak en Saoedi-Arabië, dat overigens maar ten dele ooit in het Ottomaanse Rijk was geïncorporeerd).

Deel 3, over de Amerikaanse lotsbestemming, bevat één hoofdstuk. Dit gaat over het gebied dat er volgens Kaplan werkelijk toe doet voor de toekomst van de VS: Mexico en de Caraïben. Kaplan vindt dat de VS hun energie en middelen hoognodig moeten gaan richten op de zuidbuur vanwege de invloed van drugskartels en de falende staat in Mexico, en de grote armoedekloof en de grote migratiedruk aan de zuidgrens van de VS. Net als eerder Samuel Huntington

Geografie is voor Kaplan: de positie op de wereldkaart, reliëf, zee en landmassa

ziet Kaplan de 'latinisering' van de VS onder invloed van Mexicaanse en andere Spaanstalige migranten uit Midden- en Zuid-Amerika als het grootste gevaar voor de toekomst van de Amerikaanse samenleving. De VS moeten niet alleen zorgen voor evenwicht in Eurazië, maar ook voor eenwording in Noord-Amerika en op het westelijk halfrond (de Monroe-doctrine blijkt hier springlevend, hoewel Kaplan dat niet met zo veel woorden schrijft).

Frustrerend

Het lezen van Kaplans boek is uitermate frustrerend. Allereerst de hoofdstukken over de klasieke boeken. Lezen over oude studies kan zeker boeiend zijn, maar niet als wat er staat klakkeloos wordt gepresenteerd als niet te betwisten wijsheid. Dat hele generaties academici kritisch reflecteerden op de inhoud van dergelijke werken, en de maatschappelijke context van hun totstandkoming bestuderen, is aan Kaplan niet besteed. Over Mackinder bestaat inmiddels een hele bibliotheek aan studies omtrent zijn visie op geografie, onderwijs, burgerschap, imperialisme

en de brandende sociale vraagstukken van zijn tijd, zoals de positie van de arbeidersklasse, vrouwen, inheemse volkeren in de koloniën, en ook over de ontvangst van zijn theorieën en de manier waarop zij doorwerken in de wetenschap en in het buitenlandse beleid van bepaalde landen (vooral in Centraal Azië).

De irritatie groeit bij de landenhoofdstukken. Zij bevatten veel details, maar zijn meestal gebaseerd op een wonderlijke mengeling van impressies uit eigen reizen (die vaak nauwelijks doordachter of diepzinniger zijn dan reisverslagen op doorsnee reisblogs) en weetjes uit oudere werken van klassieke historici. Het valt nog mee dat hij de geschriften van Herodotus en van Ibn-Khadun niet letterlijk opvoert. Ook hier zijn recente ontwikkelingen in de academische geschiedenis, de academische geografie en andere sociale wetenschappen aan Kaplan voorbij gegaan, net als de aanhoudende stroom van publicaties over de behandelde gebieden vanuit alle hoeken van de sociale en geesteswetenschappen.

De details kloppen vaak niet eens. Wat te denken van een Europees Hof in Den Haag (pag. 138 in de Engelstalige uitgave, misschien bedoelt hij het Internationaal Strafhof, of het Europees Hof van Justitie in Luxemburg, of het Europees Hof voor de Rechten van de Mens in Straatsburg) en een Frans-Duitse Kolen- en Staalgemeenschap (waarschijnlijk de EGKS). Veel bronnen zijn behoorlijk verouderd en het lijkt alsof de EU-uitbreiding met Centraal Europa

Kaart van Europa uit de Amerikaanse editie, *The Revenge of Geography*: Nederland en België staan niet genoemd, Kreta wel. Brussel, Aken, Rome en Berlijn staan erop, maar Parijs, Londen, Istanbul en Moskou ontbreken.

Nederland en België staan niet op de kaart, Kreta wel

nog ophanden is. Maar het meest storend is de essentialistische ondertoon in alle beschouwingen over niet-westerlingen: aangeboren en onveranderlijke trekken voeren telkens de boventoon. Er zijn ook talrijke inconsistenties – bijvoorbeeld Kaplans gewoonte om landen in de afzonderlijke hoofdstukken tot spel te bombarderen, terwijl je zou verwachten dat er maar één geografische spil van de geschiedenis is.

De kaarten zijn ouderwetse zwart-witschetsen met rivieren en grenzen, en lukraak wat namen van rivieren, berggebieden, staten en steden, waarvan de selectiecriteria volstrekt onduidelijk zijn. Om het bij Europa te houden: Nederland is niet de moeite van het vermelden waard, maar Kreta wel; Brussel, Aken, Rome en Berlijn staan op de kaart, maar Parijs, Londen, Istanbul en Moskou ontbreken. En wat te denken van Groot-Brittannië als 'staat'.

Met enige welwillendheid zou je kunnen zeggen dat Kaplan een mooi overzicht biedt van de kennis van de wereld tegen het einde van het koloniale tijdperk, na de Tweede Wereldoorlog. De boeken die hij behandelt, zijn fantastisch, maar

dan als studieobjecten, niet als bron van onveranderlijke en bewezen kennis. Als dit een vooruitgang is ten opzichte van wat het Amerikaanse publiek, voor wie Kaplan schrijft, al weet, is het wel erg treurig gesteld met de algemene ontwikkeling van de Amerikanen en hun kennis van de geografie en de geschiedenis van de wereld.

De eer van de geografie

Het is zeer verontrustend dat Kaplan blijft volharden in zijn aanpak. Aan de kritiek heeft het niet gelegen. Op de vraag waarom hij geen interesse had in het werk van hedendaagse geografen antwoordde Kaplan in Amsterdam dat hedendaagse geografen zich niet met zijn onderwerp bezighielden. Wat een aantoonbare onzin! Blijkbaar komen we niet voor op Kaplans radarscherm – en dat mogen wij ons wel aantrekken. Van de al twintig jaar bloeiende school van de *critical geopolitics* heb ik maar één titel gevonden in het notenapparaat: Kearns boek over de erfenis van Mackinder (*Geopolitics and Imperialism*, 2009) waarnaar Kaplan verwijst als hij het imperialistische gedachtegoed van Mackinder verklaart. Kaplan doet Kearns stellingname af als laster; Mackinder was alleen een imperialist omdat Groot-Brittannië een koloniaal rijk had. Het verwijt van geografisch determinisme probeert Kaplan wel te ondervangen door fatalisme ook te verwerpen. Daardoor en door de lengte is zijn boek subtieler dan het oorspronkelijke artikel uit 2009 en behandelt hij de geschiedenis van

landen in grote stappen toch als een wisselwerking tussen bergen en grote mannen.

Kaplans parodie van een geografische benadering is een gemiste kans om een breed publiek te bereiken en een wat minder vooringenomen beeld te schetsen van de wereld buiten Amerika die vooral gemeen, lelijk en gevaarlijk lijkt te zijn. Daarbij geeft het voeding aan een verouderd en beschamend beeld van ons vak.

Hetzelfde gebeurde eerder met Jared Diamond, oorspronkelijk een bioloog, die ook meent de invloed van de geografie bloot te leggen. Ook zijn boeken werden in het Nederlands vertaald en veel gelezen: *Zwaarden, paarden en ziektekiemen. Waarom Europeanen en Aziaten de wereld domineren* (2006), *Ondergang* (2005) en het onlangs verschenen *De wereld tot gisteren*. Toen waren het vooral de antropologen die in de pen klommen tegen Diamonds visie op inheemse volkeren (vooral gebaseerd op zijn ervaringen in Nieuw Guinea waar hij vogels bestudeerde). Helaas vergaten ze in de commotie dat de academische geografie weinig van doen heeft met Diamonds zienswijze. Zo wordt een raar beeld van de geografie verder verspreid, alsof het vak er nog net zo bij staat als in de tijd van Mackinder.

Is dat erg of is publiciteit altijd goed? Misschien moeten geografen vooral blij zijn met iemand die rond toetert dat geografie ertoe doet. Er is immers altijd gelegenheid om later, als de beleidsmakers en de ondernemers bij geografen aankloppen voor concrete studies en adviezen, als nog uit te leggen hoeveel ingewikkelder geografie eigenlijk is. Maar op korte termijn lijkt het er eerder op dat we eindeloos aan collega's in aanpalende disciplines, aan vrienden en bekenden, en vooral aan aankomende studenten, moeten uitleggen dat geografie toch echt wat anders is dan wat Kaplan ervan maakt.

Daarom toch een betuttelend advies: als je iets wilt weten over de plekken en conflicten waarover Kaplan schrijft, hoed je dan voor simpele, grote verhalen en lees liever wat anders: analyses die misschien maar één deelconflict in één deelperiode behandelen maar wel meer aandacht hebben voor de complexiteit van de vele facetten van de sociaal-ruimtelijke werkelijkheid. Die boeken liggen alleen niet in hoge stapels in de winkel. •

Meer informatie:

De genoemde publicaties in dit artikel zijn te vinden op www.geografie.nl.